

MALOWNICZOŚĆ

Kategoria estetyczna odnosząca się do (1) sposobu przedstawienia natury w malarstwie i literaturze, (2) malarskiego sposobu doświadczania przyrody i widoków w krajobrazie, (3) sposobu komponowania krajobrazu charakterystycznego dla parków krajobrazowych.

W tradycyjnym rozumieniu malowniczość jest tożsama z malarskością (włączając warsztatowe, praktyczne oraz teoretyczne zainteresowania, które przyczyniły się do wyodrębnienia pejzażu jako gatunku sztuki). W takim sensie pojęcie malowniczości (ang. *the picturesque*) pojawiło się już w wieku XVI. Początków idei malowniczości w estetyce należy jednak poszukiwać na przełomie XVII i XVIII wieku w Anglii i łączyć z falą nowożytnego zainteresowania przyrodą oraz angielskim krajobrazem. Pod koniec XVIII wieku idea malowniczości stanowiła z kolei angielską odpowiedź na szerzący się w Europie romantyzm wraz z jego otwarciem na zmysłowość. Przesłanki, na których oparła się kategoria malowniczości ujmowana w perspektywie estetyki to uznanie, że piękno natury stoi ponad pięknem sztuki, koncepcja Johna Locke'a o doniosłej roli zmysłów w procesie ludzkiego poznawania i doświadczania świata oraz popularyzacja kategorii smaku estetycznego, która od XVIII wieku rozbudzała bardziej masowe zainteresowania krajobrazem.

Idea malowniczości cechuje się niejednoznacznością, z której zdawano sobie sprawę już w okresie, gdy święciła triumfy. William Mason, jeden z inicjatorów dyskusji o tej kategorii, przedstawił 6 znaczeń terminu *the picturesque*. Jego zdaniem malownicze jest to, co: (1) podoba się oku, (2) jest wyjątkowe, (3) wywołuje wrażenie jak obraz, (4) daje się przedstawić w postaci obrazu, (5) jest tematem dla malarstwa; ponadto utożsamiał on malowniczy widok z (6) krajobrazem.

Do słownika pojęć estetycznych termin ten wprowadził w pod koniec XVIII wieku William Gilpin, odnosząc go do przedmiotów „do namalowania” oraz „obrazowych” walorów przestrzeni, czyli tego wszystkiego, co oddziałuje efektami malarskimi, sprawiając przyjemność i co można oddać na płótnie stosując malarskie zasady formy i kompozycji. Gilpin, opisując swe podróże po Anglii, Walii i Szkocji, uzupełnił dokonany przez Edmunda Burke'a podział na piękno i wzniosłość o kategorię piękna malowniczego. Jak przyjął, malowniczość obejmuje to, co nie jest piękne ani wzniosłe, ale zachwyca lub budzi zainteresowanie szorstkością czy nieregularnością. Pojęcie malowniczości odniósł zarówno do pojedynczych przedmiotów, jak i do krajobrazu, cechujących się nowością, zmiennością, dramaturgią sceny i zaskakujących odbiorcę. W tym sensie malowniczość pojmował jako kategorię bardziej emocjonalną niż intelektualną. Podobnie malowniczość z uczuciami i subiektywnością wiązali Archibald Alison i Richard Payne Knight.

Malowniczość była traktowana jako pojęcie teoretyczne, które jest możliwe do zastosowania w praktyce. Przykładowo, tacy teoretycy architektury krajobrazu jako Uvedale Price i Knight wiązali malowniczość z technikami kształtowania ogrodów, pozwalającymi tworzyć malownicze scenerie (widoki). O ile zatem Gilpin szukał malowniczych scen w przyrodzie, o tyle Price podpowiadał, jak kształtować krajobraz w nowo zakładanych parkach zgodnie z kategorią malowniczości.

Zarówno w teorii, jak i praktyce kategorię malowniczości wiązano bardzo ściśle z doświadczeniem wzrokowym. Bazowała ona na rozgraniczeniu krajobrazu i doświadczającego go człowieka. Wyodrębniając to pojęcie Gilpin odniósł je do realnego krajobrazu oraz uprzywilejował rolę doświadczenia wzrokowego i poznawania otoczenia w ruchu (w podróży), czyniąc z człowieka obserwatora krajobrazu. Price także uznał, że malowniczość wyraża się poprzez to, co wizualne,

inaczej jednak niż Gilpin uznał również wagę pozostałych zmysłów dla doświadczenia krajobrazu. Wskazał on ponadto na procesualny charakter malowniczości. Kategorię tę powiązał z czasem, twierdząc, że przedmioty stają się malownicze w wyniku działania czasu, ten zaś nadaje przedmiotom takie cechy jak szorstkość, chropowatość oraz skutkuje dzikością, deformacją i brzydotą.

Idea *the picturesque* oddziaływała na modę, styl życia, zainteresowania angielskiej elity i sposób doświadczenia przez nią krajobrazu. Współcześnie terminem malowniczość często opisuje się wszelką zestetyzowaną przestrzeń, atrakcyjne wizualnie i wspierane przez fotografię krajobrazy w folderach turystycznych, obrazowe przedstawienie świata i kreowanie jego estetycznego wizerunku (Crawshaw i Urry).

[M.G., B.F.]

Literatura:

Andrews, Malcolm. *The Search for the Picturesque: Landscape Aesthetics and Tourism in Britain 1760-1800*. Stanford: Stanford University Press, 1989.

Białostocki, Jan. *Sztuka i myśl humanistyczna. Studia z dziejów sztuki i myśli o sztuce*. Warszawa: PIW, 1966.

Crawshaw, Carol, Urry, John. „Tourism and Photographic Eye”. W: *Touring Cultures. Transformations of Travel and Theory*, red. Chrois Rojek i John Urry. Oxford: Routledge, 2002.

Price, Uvedale. *Esej o malowniczości*. Przeł. B. Frydryczak. W: Frydryczak, Beata, Angutek, Dorota (red) *Krajobrazy. Antologia tekstów*. Poznań: PTPN, 2014.

Knight, Richard Payne. *Traktat o dobrym smaku*. Przeł. D. Stadnik. W: Frydryczak, Beata, Angutek, Dorota (red) *Krajobrazy. Antologia tekstów*. Poznań: PTPN, 2014.

Frydryczak, Beata. *Krajobraz. Od estetyki the picturesque do doświadczenia topograficznego*. Poznań: PTPN, 2012.

Gilpin, William. „Esej I. O pięknie malowniczym.” Przeł. A. Morawińska. W: *Teoretycy, artyści i krytycy o sztuce 1700-1870*, red. Elżbieta Grabska i Maria Poprzęcka. Warszawa: PWN, 1989.

Morawski, Stefan. *Studia z historii myśli estetycznej XVIII i XIX w.* Warszawa: PWN, 1961.